

ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ПЕРЕЖИВАННІ ВНУТРІШНЬОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Матієнко Т.В., професор кафедри психології та педагогіки ОДУВС, к.ю.н., доцент

Постановка проблеми. У процесі виконання професійних обов'язків працівники правоохоронних органів зустрічаються з багатьма проблемами, що зумовлюють внутрішні суперечності. Такі конфліктні переживання завжди пов'язані з сильним негативним емоційним напруженням, почуттям внутрішнього дискомфорту. Тривале емоційне напруження негативно впливає на якість виконання завдання, на прийняття процесуальних рішень які завжди пов'язані з внутрішнім переконанням і часто призводить до різних форм агресивної поведінки, що буває спрямованою на інших або на себе (аутоагресія). Крім цього, якщо працівник правоохоронних органів не завжди може перебудувати свою поведінку відповідно до конкретної ситуації, що у свою чергу може призвести до нервового виснаження і неврозу.

Стан розробленості проблеми. Проблему внутрішньоособистісних конфліктів, їх джерел, шляхів вирішення вперше сформулювали у своїх роботах З. Фрейд, К. Хорні. Значний внесок у її розробку внесли В. С. Василюк, Є. А. Донченко, О. С. Калмикова, О. М. Леонтєв, О. Р. Лурія, В. М. М'ясищев, Т. М. Титаренко, В. Франкл, Е. Фромм та ін.

Зіткнення між різними властивостями і відношеннями, устремліннями й тенденціями у внутрішньому світі людини спричиняють виникнення у неї різноманітних поведінкових реакцій. Це на нашу думку обумовлено тим, що внутрішньоособистісні конфлікти, як невід'ємний компонент соціального буття людини може виконувати дві функції - позитивну (конструктивну) та негативну (деструктивну). Це сполучення можна розглядати з погляду, висунутого К. Левінім, принципу психологічної єдності особистості та навколишнього світу. На основі цього принципу, важливо враховувати не тільки особистісні особливості індивіда, характеристики ситуацій, але, насамперед, характер взаємодії в системі «індивід – ситуація», специфіку відображення у свідомості певної особистості, суб'єктивної значимості її для конкретної людини.

Часто суб'єктивна значимість складної ситуації сприймається особою з погляду тих особистісних цінностей, для яких ця ситуація є загрозливою. Така обставина і робить ситуацію для іншої людини конфліктною. Про цю особливість взаємодії індивіда і ситуації пише Л. І. Анциферова [1]: «Для того, щоб зберегти, захистити, затвердити певну цінність, суб'єкт застосовує різноманітні прийоми щодо зміни ситуації. При цьому чим більш значне місце в змістовній сфері особистості займає об'єкт, який знаходиться в небезпеці, і чим більш інтенсивнішою сприймається особистістю загроза, тим вищим є мотиваційний потенціал співвідношення з можливими, наявними труднощами».

Якщо обставини життя потребують від індивіда таких дій і умов, які знаходяться на межі його адаптивних можливостей чи навіть перевершують наявні у нього внутрішні резерви, виникає стан внутрішньоособистісного конфлікту.

У конкретної людини можливість прояву внутрішньоособистісного конфлікту визначається складною взаємодією негативних чинників середовища та особистісних особливостей, за якої саме ці чинники знаходять найбільш слабе місце у людини для опору. На наш погляд, для дослідження всіх цих питань можна застосувати теорію особистості, яку розробив в рамках діяльнісного підходу О. М. Леонтєв. Він розглядав особистість як «неповторну єдність, певну цілість» [3, 160]. Поняття особистості в підході О.М. Леонтєва є невіддільним від розуміння діяльності, до якої залучена особистість. Найважливішим параметром особистості він вважає наявність ієрархізованості мотивів. На його думку структура особистості є відносно стійкою конфігурацією головних, ієрархізованих в особистості, мотиваційних ліній.

Мета і завдання дослідження: є визначення чинників та механізмів прояву внутрішньоособистісного конфлікту в когнітивних, емоційних, поведінкових сферах особистості та захисних особистісних поведінкових реакцій. Серед завдань - з'ясування поведінкових реакцій особистості.

Результати дослідження. Аналіз численних праць за означеною проблемою дозволив встановити наступне: основними відмінностями внутрішньоособистісного конфлікту від внутрішньоособистісної суперечності є те, що при конфлікті протилежно спрямовані тенденції суб'єктивно переживаються людиною як абсолютно несумісні, і те, що при цьому стані в особистості відбувається порушення рівня організації своєї поведінки та діяльності, що у свою чергу повинно відображати в її когнітивній, емоційній і поведінковій сферах.

Особливе місце в цьому процесі займає таке явище, як тривога. Емоція «тривоги», виконуючи сигнальну та оцінюючу функції за несприятливих для особистості ситуацій сприяє розвитку психологічного захисту особистості, що стимулює її пошуки для вирішення наявних протиріч і тому відіграє важливу роль у динаміці перебігу конфлікту.

Високий рівень тривожності особистості як стану під час внутрішньоособистісного конфлікту зумовлений декількома причинами: зовнішньою ситуацією, у якій вона знаходиться, і яку вона оцінює як несприятливу та таку, що несе загрозу особистісно значимим основам професійної діяльності; наявністю труднощів у реалізації важливих для неї цілей; негативним, суб'єктивним сприйняттям вжитих особистістю заходів для зміни існуючої ситуації, що призводить до сприйняття ситуації як ще більш загрозливої, що в результаті провокує більш високий рівень тривожності.

Оцінка загрозливої ситуації приводить до запуску пристосувальних дій, захисних механізмів та інших форм адаптаційної активності, що має своєю метою усунення джерела потенційної небезпеки.

У найбільш широкому розумінні тривога є формою адаптації в умовах стресової ситуації; у психічно здорових людей тривога стимулює виникнення захисних реакцій на ситуацію.

Нами були виділені три форми поведінкових реакцій на небезпечну ситуацію: втечу; агресію; ступор. Кожна з них по-своєму модифікує спрямованість поведінки особистості: втеча через усунення самої можливості зіткнення з можливою небезпекою, агресія через знищення джерела небезпеки, ступор через згортання тієї чи іншої активності.

Розглядаючи когнітивну сферу і, насамперед, розуміючи її як сферу свідомості особистості, на наш погляд, найбільш важливими критеріями будуть особливості образу «Я» особистості та її самооцінки.

Практика свідчить, що під час внутрішньоособистісного конфлікту можна спостерігати також зниження самооцінки особистості. Як основна складова самосвідомості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаєморозуміння людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини та на подальший розвиток особистості.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем труднощів щодо досягнення цілей, які вона ставить перед собою. Розходження між реальними можливостями людини веде до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого її поведінка стає неадекватною.

Таким чином, у когнітивній сфері найбільш важливими критеріями внутрішньоособистісного конфлікту особистості є: суперечливість «образу Я», велика неузгодженість між образами «Я – актуальне» і «Я – ідеальне», заниження самооцінки, а також усвідомлення свого стану як свого роду «психологічної безвиході», з якої особистість на той чи інший момент не бачить найбільш оптимального виходу.

Внутрішньоособистісний конфлікт відображається в емоційній сфері особистості працівника правоохоронних органів. Критерієм внутрішньоособистісного конфлікту в емоційній сфері особистості, що переживає цей стан, є перевага в негативно спрямованих емоціях. Вони в свою чергу є чинником інтеграції цілеспрямованих реакцій організму, процесом, що поєднує і спрямовує можливості індивіда пристосовуватись до зовнішнього світу, критерієм корисності чи шкідливості цієї функціональної діяльності.

Оскільки ситуація внутрішньоособистісного конфлікту для людини є значущою, вона викликає певні емоційні переживання, а в зв'язку з тим, що в тій чи іншій ситуації (як ми вже відзначали) особистість не досягає бажаного результату, знак емоційних переживань, як правило, є негативним.

Таким чином, для особистості, що знаходиться в стані внутрішньо-особистісного конфлікту, в емоційній сфері характерною є перевага зниженого настрою, негативних емоцій. Крім того, індивід може відчувати в певному стані той чи інший ступінь депресії.

Слід зазначити, що стан внутрішньоособистісного конфлікту відображається й у поведінковій сфері особистості. Найбільш характерними критеріями внутрішньоособистісного конфлікту в поведінковій сфері є насамперед зниження якості та інтенсивності спілкування, зниження об'єктивних показників навчальної та службової діяльності і суб'єктивного задоволення від контактів з людьми.

Крім зазначених критеріїв доцільно виділяти ще й інтегрований критерій конфлікту, що виражається в порушенні нормального механізму адаптації особистості.

Тому система психологічної адаптації людини знаходиться в постійній готовності до виконання властивих їй функцій. Якщо здійснюється нормальне функціонування цієї системи, то це дозволяє людині не тільки підтримувати рівновагу усередині себе, між собою і середовищем, але і здійснювати вибір оптимальних дій для досягнення своїх цілей. Отже, в умовах конфлікту відбувається тимчасове порушення нормального функціонування системи психологічної адаптації. Ці порушення під час внутрішньоособистісного конфлікту будуть виявлятися як на різних рівнях системи адаптації, так і у системі в цілому.

Особливості, що розвивалися, впливали на життя особистості і проявлялися в особливостях характеру, емоційно-вольових якостях, мотиваційно-цінносних орієнтаціях особистості, у її досвіді – все це створює той чи інший ступінь здатності людини реагувати на можливі труднощі, утворює основу адаптації до несприятливих психологічних чинників, дозволяє активно і цілеспрямовано їх змінювати. У внутрішньо-особистісному конфлікті відбувається нищення процесу вибору найбільш оптимального шляху з подолання чи виходу з складного становища, можливості адекватної і цілеспрямованої зміни несприятливих чинників, що впливають на особистість. Це зумовлено тим, що під час внутрішньоособистісному конфлікті протиріччя охоплюють основні особистісно важливі, змістовно утворюючі аспекти індивіда, які відіграють особливу роль у виробленні найбільш оптимальної програми досягнення важливих для особистості цілей.

Висновки. Таким чином, розгляд поведінкових реакцій особистості при переживанні внутрішньоособистісних конфліктів свідчить про те, що особистісно значимі протиріччя між мотиваційними утвореннями людини знаходять своє відображення в різних сферах життєдіяльності особистості. Зміст протиріччя визначає тип конфлікту.

Джерелом конфлікту є складний, взаємозалежний процес взаємодії чинників середовища й особливостей особистості, тобто стан конфлікту виникає у випадку певного суб'єктивно-значимого поєднання особистісних особливостей індивіда та чинників середовища, що впливають на нього.

Література:

1. Анциферова Л.И. Системный подход в психологии // Принцип системности в психологических исследованиях – М.: Наука, 1990. – С.62 – 78.
2. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание.- М.: Потитиздат, 1984.- 335 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1975.– 340 с.